

24. IX., oko 18 sati, došao je na Kongres sami Sv. Otac Pavao VI. i održao lijepi nagovor u kojem je naglasio veličinu Bonaventurina djela, posebno njegova Itinerarium-a, kao putokaze i danas za istraživanje istine. Njegov Itinerarium je suvremen u nastojanju da dođemo do istine i eksperimentiranju u pozitivnoj kršćanskoj praksi. U njemu se on diže na liniji sv. Franje, preko stvorenja do Boga. Odatle i ona karakteristična Bonaventurina radost i veselje koje je crpio iz svijesti Božje blizine u sebi i stvorenjima.

Poruka sv. Bonaventure današnjem čovjeku bila bi u tome da ponovno pronade svoju izvornost i da dođe do svoje punine.

O. Stanko Anić

Fra Vjeko Vrčić

STARE CRKVE U ZAGVOZDU KOD IMOTSKOG NAKON NJIHOVIH RESTAURACIJA

Zagvozd je selo Imotske krajine koje već odavna teži da postane središte biokovskih sela sa sjeverne strane te planine. Francuska cesta izdigla ga je iznad ostalih sela koja su ostala udaljena od nje. Po nastojanju tadašnjih upravljača oko nove ceste nicala su mala naselja da bi se olakotio život putnika koji su prolazili pustim krajevima. Tako su nastale zagoške »Butige« koje su se pretvorile u najnovije vrijeme u malu varošicu sa zgradama mjesnog ureda, osmogodišnje škole, ambulante, apoteke, tvornice trikotažnih materijala, stambenim zgradama, prodavaonicama i lijepom novom crkvom u bazilikalnom stilu.

Zagvozd je stara župa. Jedina je za čitavo vrijeme turske vladavine u Imotskoj krajini čuvala glagolicu u bogoslužju jer su je služili popi glagoljaši. To je župa koja je do danas sačuvala najstarije crkve u Imotskoj krajini. Tijekom 1973. god. one su obnovljene zaslugom i zalaganjem župnika don Joze Čikeša pod stručnom kontrolom Regionalnog zavoda za čuvanje starina u Splitu, a pripomoću Općinskog fonda za unapređivanje kulturnih djelatnosti u Imotskom. O njima tvrdi Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Splitu:

»Nedavno smo obišli crkve u Zagvozdu i okolici koje je potrebno popraviti. To su: Sv. Marija na groblju u Zagvozdu iz 1630. godine, Sv. Križ u Rastovcu iz 1612. godine i Sv. Stjepan u Donjem Rastovcu iz XVIII stoljeća. Sve te crkve imaju odlike srednjovjekovne arhitekture u svodovima slomljena luka i usmjerenosti istok-zapad. Struktura zida u redovima i oblikovanje otvora vrata i prozora očituje posebne osobitosti tog kraja što se nalazi i kod starije seoske arhitekture. Crkva Gospe i Sv. Križa vezana su uz mjesna groblja koja imaju i svoje starije grobnice, po tipu značajne za nastavak oblika grobnica iz rimskog razdoblja. Stoga one predstavljaju najznačajnije spomenike kulture u tom kraju.

Crkve su dotrajale zbog dugotrajne zapuštenosti, prokišnjavanja i vlage, pa je već krajnje vrijeme da se izvrše najnužniji popravci.

Pohvalno je stoga nastojanje tamošnjeg župnika don Josipa Čikeša da je poduzeo te radove. Mi smo obišli te crkve i dogovorili način na koji će se izvesti popravci, koje ćemo stručno nadzirati...¹

K ovim crkvama možemo ubrojiti crkvu Svih svetih na Butigama koja je posvećena 1644. i crkvicu Gospe od Zdravlja iz XIX. stoljeća. Ni jedna ni druga nisu obuhvaćene ovim najnovijim popravcima, a ipak ćemo i o njima nešto pripomenuti radi njihove važnosti.

Radovi na ovim crkvama nisu važni samo radi konzervacije tih važnih objekata već i radi vrlo uspjele restauracije njihovih ponutrica u duhu današnjih liturgijskih propisa.

Župska crkva sv. Marije

Sve do nedavna najveća i najvažnija crkva u Zagvozdu bila je crkva Velike Gospe (sv. Marije) na groblju sjeverne polovine čitavog sela. Ona je i danas službena župska crkva. Drugom polovinom prošlog stoljeća iz njezine neposredne blizine premješten je župski stan na Butige k crkvici Svih svetih. I danas na Čemeru, kako seljaci nazivaju ovaj predjel, vide se ostaci napuštenog župskog zdanja. Sve zajedno odiše tišinom i ljepotom tihog planinskog predjela koji se sve više spušta u dubinu prema Rastovcu na podnožje gordog Biokova.

Najveća od nabrojanih crkava zacijelo je ova Velike Gospe. Veličina joj je 15,20x6,78 m. Svod je slomljenog luka visine 5,30 m. Apsida je ravnih leđa veličine 2x3,50 m. Visina je 3,90 m.

Na sjevernoj strani ima prozorčić veličine 70x35 cm, koji ulazi u crkvu u obliku puškarnice. I na južnoj strani nalazi se jednak prozorčić koji odgovara onom na sjevernoj, a oba su do same apside. U samoj lađi, s južne strane, nalaze se dva prozorčića istog stila veličine 25x40 cm.

Pročelje je jednostavno s vratima veličine 85x75 cm iznad kojih je mali prozorčić 50x30 cm, a iznad njega je jednostavni rozeton u promjeru 50 cm. Sve zajedno djeluje vrlo ukusno.

S južne strane nalaze se još jedna vrata, kako je običaj na većim crkvama veličine 1,80x0,85 m.

Vratnice su od drva obložene izvana plehom. Stari je to rad. Pravilno geometrijski jedna i druga išarana su velikim domaće kovanim čavlima iznutra zavrnutim. To je lijepi i ukusni rad naših domaćih starih majstora. Svojom čvrstoćom i s velikim domaće kovanim ključem, decenijama osiguravaju ovaj sakralni objekt od bilo kakve provale.

¹ Arhiv žup. ureda Zagvozda: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture Split, br. 12/20, 1973. od 14. V. 1973.

Na sred crkve, bez obzira na geometrijsku skladnost crkve, nalaze se dvije grobnice. Iz lađe u apsidu vode 2 stepenice od domaćeg kamena. Na drugoj, s lijeve strane, grob je na kojem je uklesan natpis latinskim slovima:

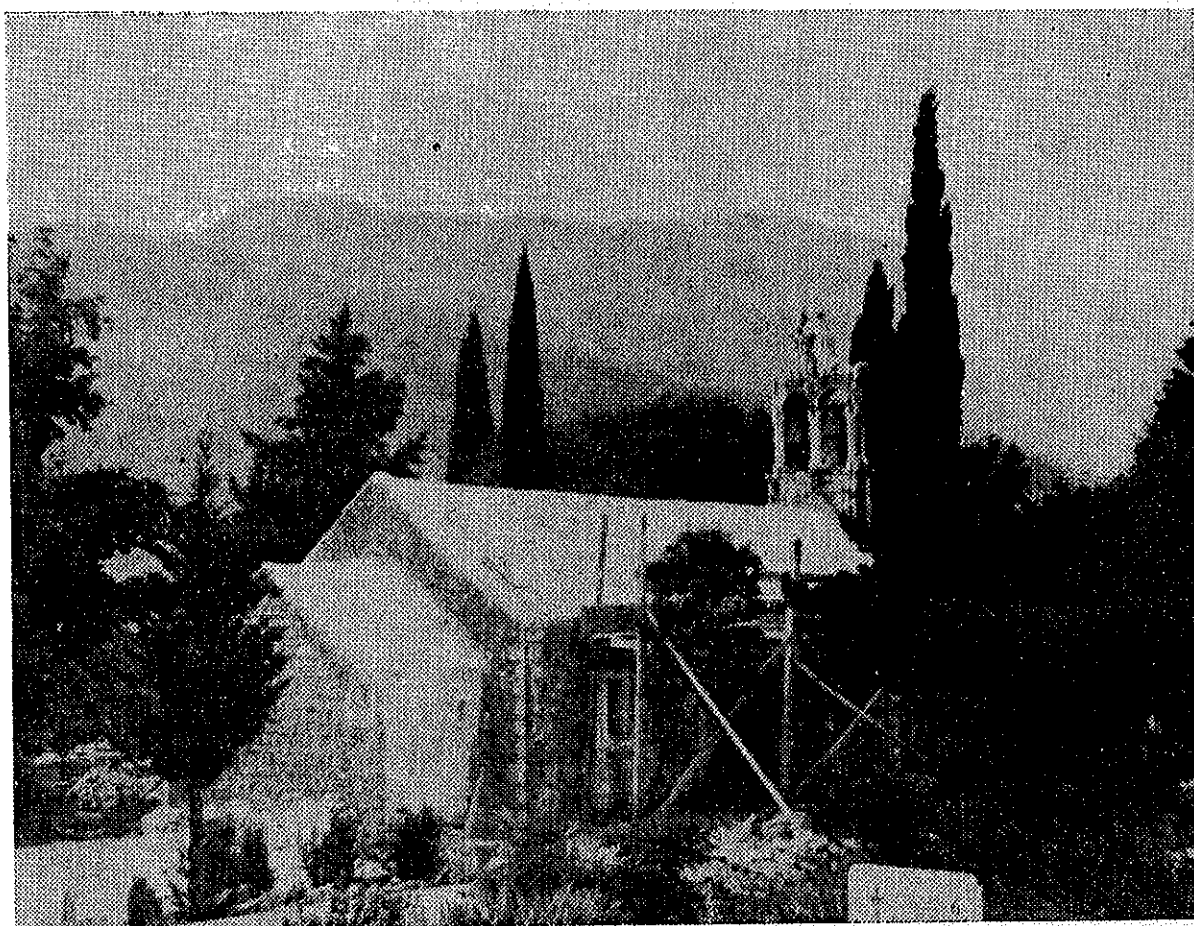
DYAKO
N, PETAR
AGUSTA

*

A S
1627

Predaja tvrdi da je to grob đakona Petra Milića koji je 1627. poginuo na Dobrinčima u borbama s Turcima.²

Čitava je crkva popločana grubo klesanim domaćim pločama.

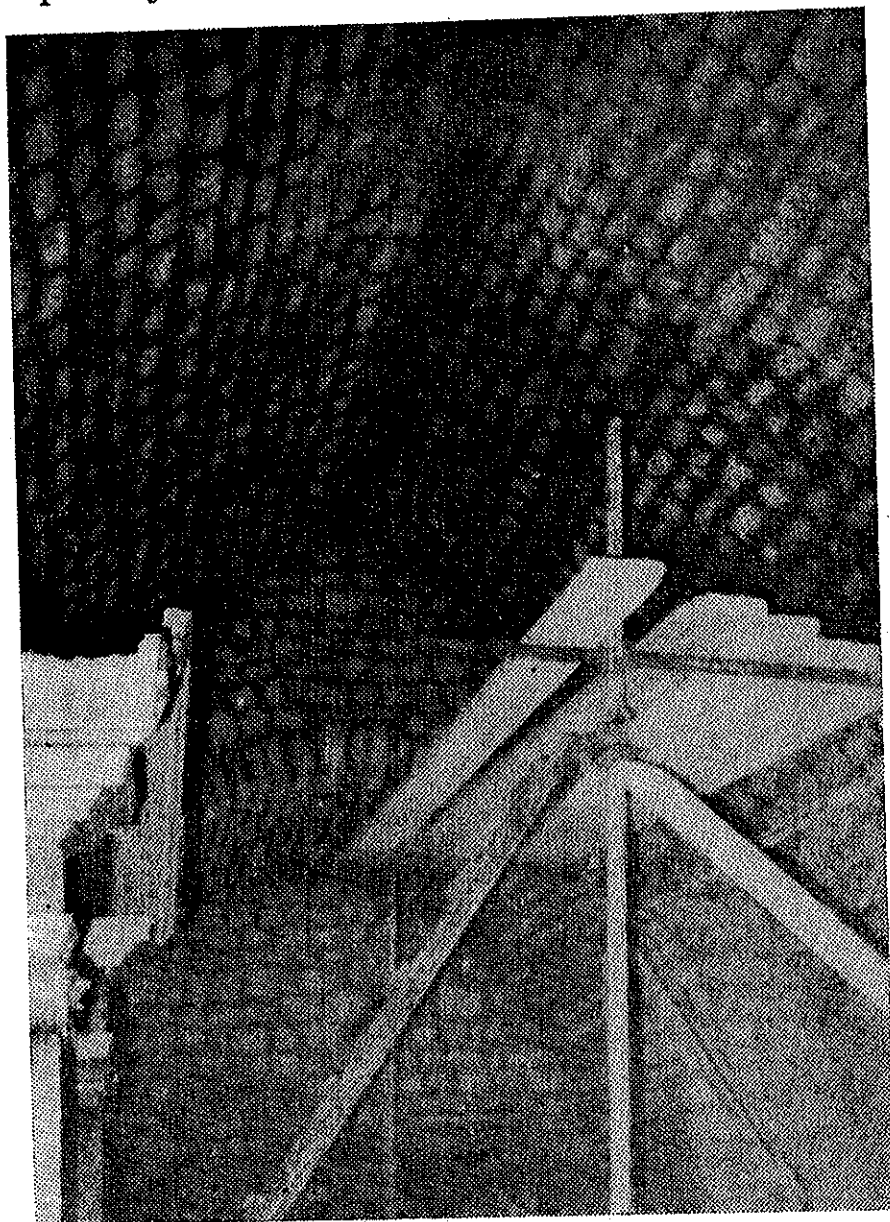

CRKVA VEL. GOSPE (sv. MARIJE) U ZAGVOZDU

Kod najnovijih temeljnih popravaka crkve tijekom 1973. god. izvedena je rekonstrukcija ponutrice u duhu današnjih liturgijskih smjernica. Najprije čitava je žbuka otučena. Kamenje je očišćeno i fugano bijelim malterom. To daje zdanju poseban čar. Dobiva se dojam da je čitava gradnja izdubena od jednog kamena. Do tada je imala 2 drvena

² Fra Vjeko Vrčić: Svećenici i redovnici Imotske krajine, Imotski 1970, str. 67.

oltara. To su umjetnički i ukusno izvedeni barokni radovi domaćih majstora braće Rako iz Imotskog. Stručnjaci ih nisu izbacili iz crkve.³ Izvršili su zamjenu: veliki oltar bez menze stavljen je na desnu stranu lađe gdje je stajao prije Gospin oltar, a Gospin je oltar stavljen u pozadinu menze u apsidi. Na njemu se nalazi starinski Gospin kip visok 1 m. Majka Božja drži djetića Isusa u naručju. Pod nogama su joj 3 anđelića i polumjesec.

RESTAURACIJA ŽUP.
CRKVE SV. MARIJE U
ZAGVOZDU

Iz apside uklonjen je stari oltar, a od njegova materijala uređen je novi oltar prema puku. Na dva glomazna stupa od domaćeg kamena, lijepo klesana u obliku kolona, postavljena je velika kamena mensa,

³ U prošlom stoljeću imali su stolarsku radionicu u Imotskom Stipe, Ivan i Miće Rako. Iz nje su izišla mnoga umjetnička djela koja su ukrašavala crkve Imotske krajine, Vrgorske krajine i susjedne Hercegovine. To su u glavnom bili drveni oltari. Mnogi među njima prava su remek djela. Većinom su ti majstori imitirali barokne mramorne oltare. Nažalost, u naše doba ti se oltari bez milosrđa bacaju iz naših crkava. Ova nekadašnja radionica zaslužila bi posebnu studiju jer ima još dosta vrijednih stvari po našim crkvama koje su izišle iz Rakinje radionice. (Vidi: Fra Vjeko Vrcić, n. dj. str. 68).

također od domaćeg kamena, debljine 30 cm, ukrašena sa žljebastim kornišom. Sve je to rad starih naših domaćih majstora. Ljubitelji umjetnosti i liturgije ostaju zapanjeni kad stupe u ovaj dom Božji.

Kod glavnih vrata, na desnoj strani lađe, nalazi se kamena škropionica za držanje blagoslovljene vode. Klesao ju je domaći stari majstor koji je klesao i dijelove oltara. U dva je dijela. Donji je kvadratni glomazni nosač, a gornji je okrugla posuda za vodu.

Čitava je crkva šćemerena s domaćim kamenom, a pokrivena je kamenom pločom kako su se u starija vremena pokrivale sve kuće u ovim krajevima.

Zvonik je na pročelju građen na preslicu. Po izgledu čini se da je kasnije nadograđen, a građen je za 3 zvona. Jednostavan je bez posebnih ukrasa. Na njemu su 2 zvona. Na malom zvonu saliven je natpis: A. D. 1720. opus Dominici Zambelli Cadbury. Na njemu se nalaze reljefi: Uznesenje Gospino, Krist, sv. Ivan, Marija Magdalena i sv. Jure. Kruna za vezu s drvenim nosačem sastavljena je od 6 lukova koji završavaju s ljudskim glavama. Narod zvono naziva »zvono sv. Ivana«. Ovo je najstarije zvono u čitavoj Imotskoj krajini. Drugo veliko zvono saliveno je 1939. u ljevaonici Jakova Cukrova u Splitu, a posvećeno je sv. Luciji.

»U okolišu župne crkve u Zagvozdu čuva se sedam stećaka i to: dva stećka sljemenaka, četini sanduka, te jedna ploča. Po ukrasima se ističu stećci sljemenaci od kojih jedan ima reljefno izveden prikaz plesa, dok je drugi ukrašen dvostrukom spiralom-ljiljanom. Ostali stećci imaju uobičajene ukrase, prvenstveno lunarne i astralne simbole.«⁴

U groblju oko ove crkve nalazi se dosta grobova rađenih na rimski način.

Sačuvana je predaja u narodu da je zagvoški serdar Tomičić išao osobno u Carigrad po ferman da mogu graditi ovu crkvu. Po sudu stručnjaka crkva je iz 1630. god. Budući da Turci nisu davali dozvole za gradnju novih crkava gdje te nisu prije postojale, znači da je na istom mjestu bila i prije crkva.

Sv. Križ u Gornjem Rastovcu

Po mišljenju stručnjaka⁵ crkva je zidana 1612. Ona je bila nekada župskom crkvom Zagvozda, i to prije nego Sv. Marije. Nikakvo čudo jer se nalazi duboko na južnom dijelu sela skoro na samim sjevernim padinama Biokova. Na lijepom je položaju. Na maloj je uzvisini. Stoji kao krunište u sredini groblja nad seoskim kućama koje su se nanizale jugozapadno od nje.

Crkva je veličine 10,58x6,32 m. Visoka je 6,50 m. Šćemerena je u obliku slomljenog luka. Apsida s ravnim leđima veličine je 2x4 m. S južne strane ima 2 prozorčića veličine 50x40 cm, a u obliku su puškar-

⁴ Arhiv ž. u. Zagv.: Reg. z. z. z. sp. kul. Split, br. 24/39—72. od 10. V. 1972.

⁵ Arhiv ž. u. Zagv.: Reg. z. z. z. sp. kul. Split, br. 12/20 1973. od 14. V. 1973.

nice prema unutra. Na pročelju je mali rozeton promjera 20 cm, a sa strane su po 1 prozorčić veličine 20x10 cm. Prozori su okrenuti prema jugu radi bure, a u obliku su puškarnice za slučaj obrane u nesigurnim turskim vremenima. Čitava je crkva popločana grubim pločama domaćeg kamena. U apsidu vode iz lađe 2 stepenice. U donjem lijevom uglu lađe nalazi se grob, a natpis mu je postavljen na pročelju crkve izvana.

Kod restauracije tijekom 1973. god. otučena je čitava žbuka. Fugana je bijelim malterom. Oltar je u apside uređen prema novim liturgijskim smjernicama. Kamena menza postavljena je u sredinu apside. Iza njega

CRKVA SV. KRIŽA U
GORNJEM RASTOVCU

na zidu apside visi umjetnička slika sv. Križa. Nepoznatog je majstora 16. st. Prema procjeni stručnjaka veće je umjetničke vrijednosti. To je ujedno najstarija umjetnička slika u čitavoj Imotskoj krajini. Restaurirana je od F. Dobroševića u Reg. zavodu u Splitu. Veličine je 2x1 m. Stari jednostavni drveni oltar, u koji je bila slika uokvirena, kod ove

restauracije crkve je uklonjen i slika visi na čistoj kamenoj plohi. Pri-
kazuje Raspetog Krista, sa strane kojeg stoje Majka Božja i sv. Ivan,
a podno križa je Marija Magdalena. Oko Kristove glave lebdi nekoliko
anđela, a na dnu slike nalaze se likovi s desna sv. Petra, a s lijeva nepo-
znati svetac biskup.

Kad se uđe u ovu restauriranu crkvu dobiva se dojam kao da je
izdubena u kamenom bloku. Pogled počiva smireno na jednoj skladnoj
ukusnoj cjelini. Čovjek dobiva osjećaj da se nalazi u podzemnim kata-
kombama u crkvi prvih kršćana.

Čitava je crkva pokrivena s domaćim kamenim pločama na starinski
način. Zvoničić je na preslicu s jednim zvonom koje je nabavljeno 1923.
god. od Jakova Cukrova iz Splita.

Naše stare crkve po Dalmaciji imale su u dvorištu crkve kapelicu
s oltarom bez pročelnog zida. Ovdje je samo oltar prislonjen uz pročelje
s južne strane vrata. To je menza koja počiva na jednom glomaznom
kamenom stupu. U njezinoj blizini, odmah do vrata uzidana je kamena
posuda za blagoslovljenu vodu.

Na južnom uglu pročelja, a ispred groba koji je u crkvi, stoji ukle-
san natpis bosančicom:⁶

.	NeKA Se Z-	O
NIKOLA	NA NA K-	G
KUPI G-	OLiKo Se C-	R
RoB U CR-	RIKVA	A
KVI I ČINI	Č. H. A.	D
PISAti.	? ?	I

Na sjevernom uglu pročelja uklesano je latinicom MARCA 12, a na
kamenu do toga natpisa sa sjeverne strane crkve drugi je natpis 1628.
Kad se spoje natpisi s obaju kamena, znači da je crkva ili građena, ili
posvećena 12. marča 1628. god.

Oko crkve nalazi se groblje u kojem se ukopavaju stanovnici zaselka
Rastovac. Među grobnicama zapaža se nekoliko grobnica građenih po
rimskom uzoru.

»U crkvi sv. Križa u Rastovcu Gornjem čuva se pet vrijednih spo-
menika kulture — liturgijskih predmeta i to:

1. lađica za tamjan
2. kadionik
3. procesioni križ
4. škropionica
5. svijećnjak sa tri kraka.

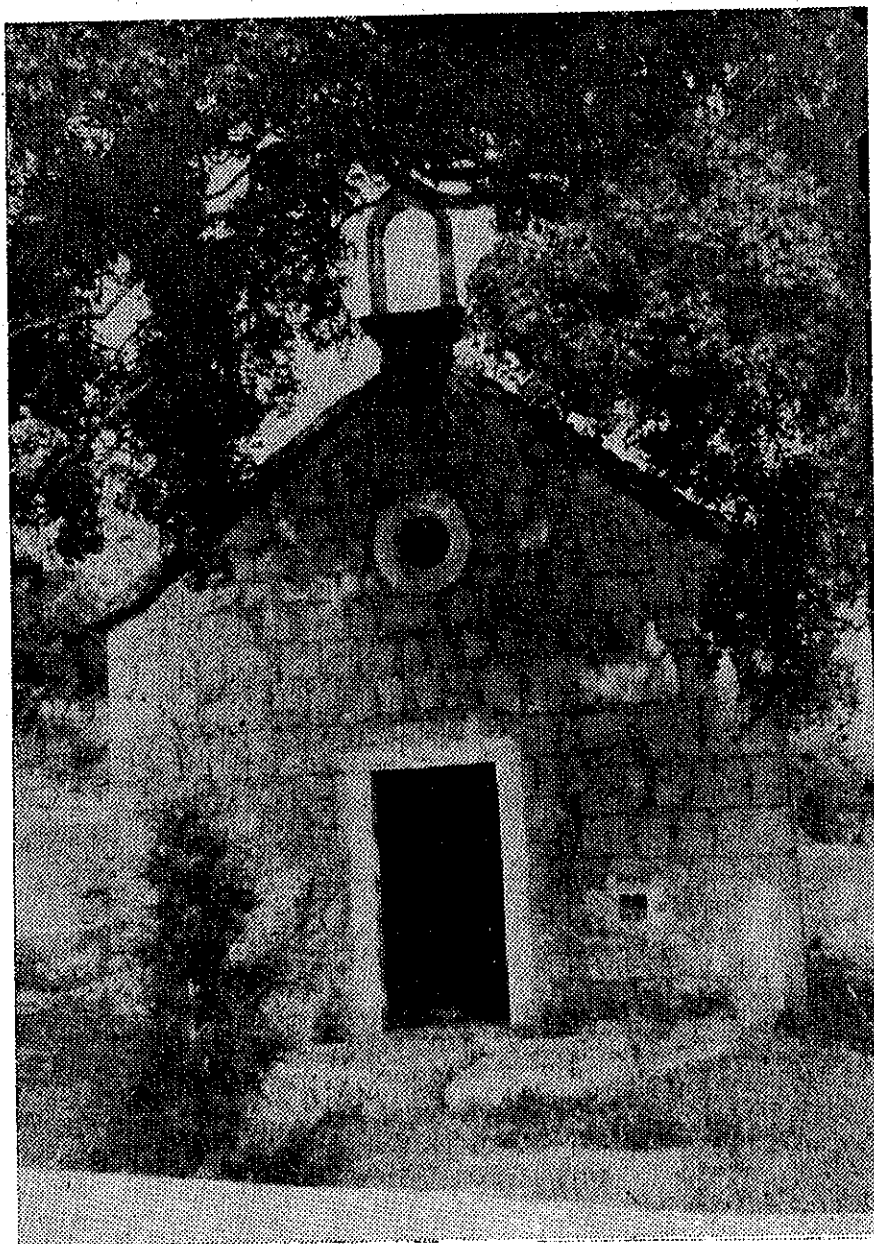
Navedeni predmeti imaju izrazita barokna stilska obilježja (XVII—
XVIII st.).«⁷

⁶ Pročitao ga dr o. Karlo Jurišić: »Kačić«, Šibenik 1969, str. 134.

⁷ Arhiv ž. u. Zagv.: z. z. z. sp. kul. Split, br. 24/41—72. od 11. V. 1973.

Sv. Stjepan u Donjem Rastovcu

Ovo je po vanjskom izgledu najljepša crkvice. U starini je tu bila stara crkvice pokrivena pšeničnom slamom. Župnik Zagvozda don Andrija Lončar(ić), koji se rodio u Donjem Rastovcu i dugo služio svoje rodno mjesto⁸ srušio je staru crkvicu i sazidao sa svojim župljanima novu. Rodio se 27. XI 1801., zaređen je za svećenika 6. X 1825.; došao je u

CRKVA SV. STJEPANA U
RASTOVCU DONJEM

Zagvozd za župnika 1834., a umro je u Zagvozdu, u Rastovcu 31. XII 1881.⁹ Pod starije dane živio je kao penzioner u rodnoj kući u Rastovcu. Prema ovim podacima crkva sv. Stjepana nije zidana u 18. st. već u 19. i to polovinom tog stoljeća.

⁸ Fra Vjeko Vrčić, n. dj. str. 67.

⁹ Isti, n. dj. str. 67.

Crkvice je na krasnom položaju. Nalazi se na maloj uzvisini, a okićena je stoljetnim kljenom i kostelama.

Veličina crkve je 5x4 m. Polukružna apsida je duboka 1,50 m. Natkrivena je bačvastim svodom. Čitava lađa s prezbiterijem ima kameni vijenac. Preko jedne stepenice prilazi se iz lađe u apsidu. Sa svake strane u lađi nalazi se po 1 prozorčić veličine 25x5 cm u obliku puškarnice prema unutra. Na pročelju je mali rozeton promjera 40 cm.

Krov je od domaćih kamenih ploča. Zvonik je na preslicu bez zvona. Prigodom restauracije 1973. god. žbuka je otučena. U apsidi stoji oltar prema puku. To je menza zidana od kamena koja prema unutra ide u polukrugu. U poledini nema ni slike, ni kipa.

Na posjetioca ostavlja vrlo ugodan dojam. U svojoj jednostavnosti, a sa svojim savršenim proporcijama, bijelim golim kamenom, jednostavnim oltarom ističe se zaista kao nešto lijepa.

»Pred crkvom sv. Stjepana na Rastovcu Donjem leže dva stećka pločastog oblika. Na većem stećku reljefno izvedeni ukrasi imaju oblik dvaju dijagonalnih rebara uz koje se nalazi lunarni i astralni simbol, dok se uzduž pruža valoviti ukras. Manji stećak ima reljefno izvedeni lunarni i astralni simbol, te valoviti ukras uz rubove.

Stećci datiraju u CV stoljeće, te imaju kulturno-historijsku i estetsku vrijednost. Spadaju u III kategoriju spomenika.«¹⁰

Dok su se izvodili radovi u crkvenom okolišu, radnici su naišli na čitav niz ljudskih kostura poredanih jedan do drugog. U njihovoj blizini nalazi se odijeljen grob s jednim kosturom. Također, nedaleko samog crkvenog okoliša, nalaze se slične skupine ljudskih kostura. To se dovodi u vezu s nekom bitkom za doba turske vladavine.

Kapela Gospe od Zdravlja u Donjem Rastovcu

Nije obuhvaćena ovom restauracijom jer je privatno vlasništvo. Crkvicu je zidao don Andrija Lončar(ić) za svoju privatnu uporabu. Kad se povukao u mirovinu, nastanio se u roditeljskoj kući, a crkvice mu je služila za bogoslužje. Po pravu nasljedstva prešla je u posjed rodbine.

Istog je oblika kao i ona sv. Stjepana koju je gradio don Andrija u Donjem Rastovcu samo što je manjih dimenzija. Veličina joj je 4x2,50 m. Natkrivena je ćemerom bačvastog oblika, ima kameni vijenac lađa i apsida. Apsida je zidana u polukrugu. Promjer rozetona je 50 cm. Ožbukana je, a oltar je drveni bez ikakvih posebnih ukrasa.

U crkvicu se ulazi preko 4 kamene stepenice. Ispred nje se nalazi veliki kameni mlin za masline.

Ova crkvice smještena je u zaselku Lončari u Donjem Rastovcu.

Velika je šteta što je nemarom vlasnika propala mala glagolska biblioteka dotične crkvice. Da je kojom srećom sačuvana, imali bismo sve knjige s kojima se je nekada služio pop glagoljaš. Originalna škrinja

¹⁰ Arhiv ž. u. Zagv.: Reg. z. z. z. sp. kul. Split, br. 24/40—72. od 8. V. 1972.

sa starinskim kovanim kvakama puna je razasutih papira štampanih glagolskim slovima ili latinicom, ali starinskim pravopisom. Tu su nepotpune propovijedi fra Filipa iz Očevije koje su drugom polovinom 18. st. izdali u Šibeniku profesori bogoslovije samostana sv. Lovre. Sačuvan je čitav jedan fascikul glagolskog brevijara tiskan u Rimu 1741. Čitav je glagolski misal tiskan u Rimu 1846. Nažalost, sličnih pojava, da rodbina grčevito čuva slične stvari sve do njihove propasti, ima kod nas mnogo. Radije se vrijedni predmeti i spisi prepuštaju na milost i nemilost djece i vlage nego da se pohrane u župskom uredu ili kakvoj kulturnoj ustanovi.

Crkva Svih svetih na Butigama

Ni ona nije obuhvaćena restauracijom koja je provedena u ovom selu 1973. God 1968. obnovio joj je krov od kamenih ploča tadašnji župnik don Marko Perica i fugao je izvanjske zidove. Ponutrica je ostala u originalu sa svojom žbukom, starim oltarićem bez ikakvih liturgijskih reforma. Pošto se nalazi tik do novosagrađene velike crkve Gospe od Karmela, služi kao kapela sv. Sakramenta gdje se čuva Presveto.

Veličina joj je 5x4 m. Apsida je s ravnim leđima veličine 1,50x3 m. Nad crkvicom je čemer bačvastog oblika. U lađi su 2 prozora veličine 25x20 cm, prema ponutrici oblika su puškarnice. Nad glavnim je vratima rozeton promjera 15 cm. U istočnom uglu lađe kod vrata nalazi se jedan grob. Zidovi su išarani s dvanaest križeva koji označuju da je crkva posvećena.

Na jednostavnom oltariću obješena je uljna slika slikara naivca koju je dao naslikati 1888. god. don Jere Becić.

Iznad vrata, na pročelju, nalazi se ploča na kojoj je uklesan natpis pisan bosančicom slijedećeg sadržaja:¹¹

MI FRA PAVAO POSILOV-
IĆ IZ GLAMOČA BISKUP
SKRADINSKI POSVETI CRKVI
U I OLTAR OVI NA POŠTENJE
SVIH SVETIH I POSVETIL-
IŠTA POSTAVI SVETIH MU-
ČENIKAH KAKO JE U OLTARU
UPISANO NA. ČHMD. SI-
ČNJA NA K.

Iz natpisa znamo da je crkvica posvećena 20. siječnja 1644. Dan posvete crkve slavi se u Zagvozdu sve do dana današnjega. Pošto je to blagdan sv. Sebastijana, misari se zovu »Sebastijanci«.

U dvorištu ove crkve nalazi se 1 stećak sanduk ukrašen sa svatovima i nekoliko stećaka ploča bez ukrasa.

¹¹ Dr. o. K. Jurišić: »Kačić«, str. 135.

Oko 200 m na istok od crkvice Svih svetih nalazi se mjesto prozvano od naroda »Manastirine«. One su u predjelu Trnovac. On silazi s brda i spušta se prema Francuskoj cesti gdje stvara plodni eliptični rodni dolac. Francuska mu je cesta presjekla najjužniji dio na kome se nalaze dva bunara u kojima voda skoro nikada ne presušiva. Sjeverni dio Trnovca u »pristavama« penje se naglo prema brdu.

Upravo na tim padinama, poduprtim kamenim zidovima, nalaze se ruševine starog zdanja. Razasuti su po šikarju veliki klesani kameni blokovi. Uočljiva su i danas vrata kuda se u kuću ulazilo. Čitav prostor gdje se nalaze ti ostaci obuhvata površinu po prilici 20x20 m. Ispred je podzidana površina koju je skoro čitavu zatrvalo kamenje.

Ovdje se sigurno ne radi o privatnoj kakvoj kući. Tradicija nam izričito veli da je tu bio samostan. Mjesto zgrade, način gradnje upućuju nas na pretpostavku da su tu nekada, u tursko doba, stanovali franjevci. Benediktinci nisu sigurno, jer teren nije odgovarao ondašnjem njihovom programu. Poznato je, i historijski dokazano, da su imotski franjevci u doba Turaka bježali s Jauka i s Prološkog Blata. Sigurno je i to da su gradili privremena prebivališta u blizini svoje Krajine ili u samoj Krajini, ali u zaštićenijim mjestima. Zagvozd je u ono doba bio prilično nepristupačan turskim vlastima i vrlo zgodno mjesto kao zaklon. Osim toga, fratri su imali u neposrednoj blizini crkvu Svih svetih gdje su mogli lijepo obavljati bogoštovne čine.

Stećak s jugoslavenske izložbe u Parizu

Zemaljski muzej u Sarajevu, u dogovoru s Regionalnim zavodom za zaštitu spomenika kulture u Splitu, pridigao je 1963. god. jedan stećak u Zagvozd. Radi svoje ljepote stajao je odmah na ulazu u Jugoslavensku izložbu u Parizu. Kasnije je izlagan na obnovljenoj izložbi u Sarajevu 1970. god. Posljednji put je bio na izložbi u Budimpešti 1972. god.

Nastojanjem župnika don Joze Čikeša Regionalni zavod iz Splita nastojao je da se stećak povrati na svoje mjesto u Zagvozd. Zemaljski muzej u Sarajevu obavijestio je Regionalni zavod u Splitu 10. travnja 1973. pod br. 01-4/9-2 da će se stećak povratiti čim sredstva za to budu osigurana. To se izvršilo u kolovozu 1974.¹² Postavljen je na staro mjesto uz Francusku cestu oko 20 m od mjesne ambulante.

Zaključak

Kod nas se u posljednje vrijeme na veliko provode restauracije naših starih crkava. Osobito je val zauzeo maha otkako su izišle nove liturgijske smjernice o rasporedu i smještaju sakralnih predmeta po crkvama. Tu se mnogo griješi. U najviše slučajeva svećenici zapostavljaju

¹² Arhiv ž. u. Zagvozd.

stručnjake iz Regionalnog zavoda za zaštitu kulturnih spomenika. Oni baš uvijek stoje na raspolaganju da svećenicima pomognu, ako ne materijalno jer nemaju sami sredstava, a ono sigurno svojim stručnim savjetima na licu mjesta. Imamo krasan primjer kod restauracije starih crkava u Zagvozdu. Radove je nadzirao stručnjak iz Regionalnog zavoda prof. Davor Domančić v. konzervator. Jednom je te crkve obišao sam šef dr Cvito Fisković. I zato je sve izišlo lijepo i na visini.

Kod restauracije moramo paziti da ne osiromašimo naše kulturno blago pohranjeno po našim oltarima i sakristijama. Mnogo toga nama se čini nevrijednim i bez skrupula izbacivamo iz crkava u smeće. Dogodi se da nam lukavi sakupljači starih predmeta na laku ruku dignu mnogo toga što se nama činilo nevrijednim. I kad im to darujemo mirno spavamo jer u svojem neznanju nismo znali koliko smo štetu nanijeli svojoj crkvi. Kadionicu i lađicu za tamjan u crkvi sv. Križa u Zagvozdu možda bi većina svećenika bacila kao nevrijedan predmet. Stručnjak je tome dao veliku važnost i proglasio spomenicima kulture. Takvih predmeta ima mnoštvo po našim crkvama. Sakralne predmete po našim starim seoskim crkvama ne moramo cijeniti samo po vrsti i dragocijenosti kovine. Predmet od najobičnije kovine može u očima stručnjaka imati veliku vrijednost.

Nove liturgijske smjernice ne idu za tim da se ruši po crkvama ono što je vrijedno i nabavljeno skupim novcima naših pređih. Pogrešna shvatanja učiniše da osiromašiše mnoge naše stare crkve i njihova kulturna ljepota.

VESELO POD OSLOBAĐAJUĆI JARAM

Pred petnaestak godina prvi sam put na kopnenom dijelu Zadarske nadbiskupije vidio jedan posebni običaj koji se i danas prakticira. Ne znam da li postoji što slično u drugim krajevima naše domovine ili u svijetu. Radi se o tome da vjernici klečeći prostrti na putu, ulici ili cesti u redu jedan iza drugoga čekaju da nosači prenesu preko njihovih glava na nosiljci kip ili sliku Blažene Djevice Marije ili kojeg drugog sveca Zaštitnika.

Još u djetinjstvu sam čuo za Novigrad na moru, na sjeveroistoku Zadra, za tu teško pristupačnu tvrđavu u koju su braća Horvati i vranski prior Ivan Paližna 1386. god. zatvorili zarobljene kraljice majku Elizabetu Kotromaničku, udovicu Ludovika I. Velikog Anžuinca, i kćerku joj Mariju, ženu kralja i cara Sigismuda Luksemurgovca, da slijedeće godine dadu zadaviti majku, a pod pritiskom u ratu sretnijeg kneza Anža Frankopana i Mlečana puste na slobodu kćerku. I to je samo jedna od peripetija burne povijesti tog gradića koji još i danas čuva u sakristiji župne crkve plašt iste nesretne Kotromaničke.

Možda je upravo burna, teška, tužna, a i krvava povijest Novigrada utjecala na činjenicu da njegovi stanovnici još i danas slave kao svoj posebni blagdan Gospu Žalosnu 15. rujna. Možda je i često mijenjanje gospodara ili, blaže rečeno, često više-manje dragovoljno podvrgavanje zaštitniku uvelo i utvrdilo pradavni običaj da se vjernici tako rado, tako oduševljeno, a ipak bez fanatizma, tako smireno i ljubavljaju i nadom prostiru pod stari i svečano odjeveni (bijela izvezena haljina sa ljubičastim plaštem) i bogato darovanim zlatom okićeni kip Gospe od 7 žalosti koja sjedi na svom prijestolju, a nose je mladići bosonogi, samo u čarapama.